

MIHAI EMINESCU ȘI INDEPENDENȚA NAȚIONALĂ

DE

AL. TEODORESCU

Abordînd relația dintre un eveniment crucial din istoria României și poziția față de acest eveniment a celui mai mare poet român nu trebuie să ne limităm doar la raporturile directe cu momentul respectiv, adică războiul de independență din 1877, ci trebuie să încadrăm acest raport în cadrul mai larg al concepției poetului despre istoria patriei, în lupta sa pentru eliberarea românilor de sub dominație străină, pentru neatîrnare, pentru unitate națională, în activitatea din cadrul societăților studențești de la Viena și în organizarea serbării de la Putna. Pentru Eminescu independența națională este un proces istoric ale cărui antecedente urcă pînă în perioada războaielor dacice, continuă cu lupta pentru neatîrnare dusă de Mircea cel Bătrîn, Ștefan cel Mare, Cuza Vodă.

În cadrul momentului respectiv, al anului 1877, trebuie să ținem seama și de împrejurările în care s-a desfășurat evenimentul și în special de faptul că poetul, în perioada respectivă, era gazetar la „Timpul” iar raporturile dintre partidul conservator și cel liberal erau din cele mai încordate. După cum se știe, cu un an înainte de izbucnirea războiului ruso-turc și a participării efective a României la acest conflict, guvernarea conservatoare fusese înlocuită cu o guvernare liberală. Condițiile și consecințele căderii conservatorilor de la putere, inculparea unor miniștri ai fostului cabinet, accentuarea diferențelor și a deosebirilor de concepții din cadrul celor două tabere, lupta politică și acerbele campanii de presă ale celor două ziare care le reprezentau, respectiv „Românul” și „Timpul”, au făcut ca Eminescu, proaspăt redactor al ziarului conservator, să ia atitudine tranșantă în cele mai importante chestiuni legate de politica internă și externă a țării. Era aproape inevitabil ca, în focul disputelor, fiecare partid să fi ignorat uneori chiar și atitudinile juste ale adversarilor, să fi minimalizat unele merite vizibile. Conservatorii erau în opoziție, iar schimbarea sensibilă, uneori diametrală, a unor poziții politice ale liberalilor, după coaliția de la Mazar-pașa, a făcut ca atitudinea gazetarului Eminescu să nu fie totdeauna în spiritul tendințelor generale. Poetul n-a fost un militant activ pentru războiul de la 1877, dar aceasta nu înseamnă că cea mai redutabilă pană de gazetar din a doua jumătate a secolului trecut a fost împotriva independenței României, ci dimpotrivă. În cazul poetului trebuie, așa cum am mai spus, să desprindem, să deducem poziția sa față de evenimentul respectiv din concepția sa generală privitoare la istoria națională, la problemele acute ale contemporaneității. Cea mai pură conștiință a ga-

zetăriei românești a epocii, condeiu cel mai de temut al publicisticii de atunci, se bazau și erau determinate de atașamentul cel mai dezinteresat față de idealurile poporului român, față de clasele pozitive ale societății, pe încrederea în viitorul neamului său, pe incapacitatea fundamentală a poetului de a admite compromisurile, de a-și schimba opiniile. Una din primele manifestări ale poetului la ziarul „*Timpu*” este articolul intitulat de editori *Dorobanții*, publicat la 30 decembrie 1877, în care autorul descrie starea jalnică a acestor eroi care deși slab înarmați, prost îmbrăcați și hrăniți, luptaseră pentru realizarea unuia dintre visurile de veacuri ale poporului, neatîrnarea. Poetul surprinde discrepanța dintre demagogia liberală, dintre ditirambii cu care fuseseră prezentate victoriile armatei române pe câmpiile de luptă ori jertfele cu care fusese dobîndită independența și lipsa totală a interesului și grijii față de nevoile de înarmare, echipare și aprovizionare a luptătorilor.

„Au sosit în București dorobanții de pe cîmpul de război. Acești eroi, cu care gazetele radicale se laudă atîta, sînt, mulțumită guvernului, goi și bolnavi. Mantalele lor sînt bucăți, iar sub manta cămașa pe piele, și nici cojoc, nici flanelă, nici nimic. Încălțați sînt tot atît de rău, unul e-un papuc ș-o opincă, altul e-o bucată de manta înfășurată împrejurul piciorului, toți într-o stare de plîns, într-o stare care te revoltă în adîncul inimii [. . .]. Turcii, despre care se zice că mor de foame și de frig, au sosit la București mai bine îmbrăcați și mai îngrijiți decît soldații noștri. Rușii, care pleacă la cîmpul de luptă, sînt toți îmbrăcați bine, cu cojoc și cu manta sănătoasă și bine încălțați; la ai noștri îmbrăcămîntea e curat ironia unor haine, e goliciunea parafrazată. Și astfel au petrecut aceste victime ale radicalei, ca să nu zicem un cuvînt mai rău, în zăpadă și în ger, nemîncăți, neîmbrăcați, decimați mult mai mult de frig și de lipsă decît de gloanțele dușmanului. Nu sînt în toate limbile omenеști la un loc epitete îndestul de tari pentru a înfiera ușurința și nelegiuirea cu care stîrpirurile, ce stăpînesc această țară, tratează cea din urmă, unica clasă pozitivă a României, pe acel țaran, care muncind dă o valoare pămîntului, plătind dări plătește pe acești mizerabili, vîrsîndu-și singele onorează această țară”¹. Ca o paranteză, mă întreb dacă acest text așa de clar, de ferm, nu infirmă, măcar în parte, convingerea pe care o aveam că poetul includea între clasele pozitive și pe boieri. Dealtfel, o confirmare a acestei situații jalnice a ostașilor noștri sînt și poeziile lui Alecsandri.

„Și pe cînd acești cumularzi netrebnici, — continuă poetul — această neagră masă de ignoranți, această plebe franțuzită, aceste lepădături ale pămîntului, această lepră a lumii fac politică și fanfaronadă prin gazete și se gerează (se dau drept) de reprezentanții unei nații ai cărei fii nu sînt și nu pot fi, tot pe atunceea soldatul nostru umblă gol și desculț, flămînd și bolnav pe câmpiile Bulgariei, îi degeră mîini și picioare de cad putrede de pe trupul viu al omului și veniți înapoi în țară, cad pe drumuri în țara lor proprie de frig și de vreme rea”².

Articolul este anterior redactării *Scrisorii III* și multe din epitetele izvorîte din indignarea în fața spectacolului durerii și inechității se reîntîlnesc în partea a doua a acestei poezii.

¹ M. Eminescu, *Opere*, II, ediție îngrijită de Ion Crețu, București, „Cartea românească”, 1938—1939, p. 207—208.

² *Ibidem*, p. 208—209.

Minia poetului este justificată, și pe deasupra înfierării indifferenței și demagogiei sfidătoare răzbește compasiunea și admirația pentru acești ostași, ale căror merite și eroism sînt cu atît mai mari cu cît guvernării iresponsabili care i-au trimis în luptă nu s-au îngrijit să le asigure minimum de existență. Menționăm spre exemplu că bugetul militar al guvernării liberale fusese inițial chiar mai mic decît al celei conservatoare. Reacția trezită de articolul în cauză și contrarăspunsul, *Pro domo*, interesant și pentru unele elemente autobiografice, sînt un nou prilej de a completa tabloul sumbru al politicii duplicitare, mincinoase a guvernanților: „Nobili, nenobili — răspund e poetul — știu că-i ustură rău, cînd le spunem pe nume și arătăm cită deosebire este între frazele liberale, între exploatarea simțirilor celor mai sfinte ale nației românești și între realitatea crudă, pe care au creat-o țării”³.

Dealtfel, înaintea înțelegerii de la Mazar-pașa, după cum spune poetul, libralii, care erau în opoziție, nu aveau o atitudine fermă, ci dimpotrivă, încercau să dovedească faptul că independența ar fi însemnat moarte pentru România și încheiau intervențiile în această problemă „cu o frază bombastică în litere compacte *Voim să fim și să rămînem Turci!*”⁴. Din aceeași neiertătoare vigoare polemică antiliberală izvorăște și articolul *Independența română*, apărut mai tîrziu, în „Timpul” din 19 februarie 1880, în care afirmă printre altele „În ordinea de idei expuse în numărul trecut, intră și aceea a independenței satului român. Nici aceasta n-a venit ex abrupto, în mod fragmentar ca din enin ci ca toate tendințele adevărate, a fost pururea prezentă și întunecată numai uneori de nevoile momentului.

Ar fi un act de adîncă ingraturitate către strămoșii noștri dacă ne-am închipui că cu noi se începe lumea în genere și România în deosebi, că numai noi am fost capabili a avea instinctul neatîrnării [...]. Și cu toate acestea fost-ar-fi cu puțință de-a vorbi chiar de neatîrnarea statului român fără a sufla praful așezat pe tratatele noastre vechi și de pe cronicile noastre? [...] Oare Mircea I, în cei 35 de ani, Ștefan cel Mare în cei 46 de ani ai domniilor lor, au avut altă preocupare decît neatîrnarea țării [...]. Așa dar „Independența” precum o numim astăzi nu este un „copil găsit” fără căpătii și fără antecedente, ci un prinț, care dormea, cu sceptrul și coroana alături [...] Toate atributele unei neatîrnări reale s-au cîștigat de către Vodă Cuza, excepțind forma acestei realități”⁵. Ceea ce era de natură să trezească rezistența poetului era faptul că liberalii, presa în special, își arogau meritul exclusiv al obținerii independenței de stat a României, pe cînd pregătirea sa istorică îl făcea capabil să judece fenomenul retrospectiv, să recunoască meritul menținerii neatîrnării, fie și relative, întregii lupte a domnitorilor români împotriva tendințelor acaparatoare ale împărățiilor vecine și mai cu seamă împotriva jugului otoman. Se poate afirma, conform concepției sale despre destinele poporului, că poetul nu confunda un act fundamental, săvîrșit de ostașii români pe cîmpul de luptă, cu demagogia guvernanților, nu condiționa obținerea independenței de frazeologia sforăitoare a unor oficine și a unor politicieni cărora independența le adusese profituri directe. Pentru Eminescu independența României era consecința unui proces istoric, era încununarea

³ *Ibidem*, p. 209—210.

⁴ *Ibidem*, III, p. 146.

⁵ *Ibidem*, p. 293—297.

luptei de veacuri a poporului nostru și nu expresia directă a unui anumit moment. Se știe, de asemenea, și unele mărturii din epocă o confirmă, că poetul nu avea încredere decât în popor și, în speță, în țărănime. „Era român pasionat — scria Mite Kremnitz — tot binele îl aștepta de la popor, căci cei zece mii din clasa superioară n-aveau nici o valoare în ochii lui”⁶. Intransigent și drept, incapabil de a se înregimenta într-un partid, de a-și însuși practicile politicianismului „era necruțător — spunea Slavici — față de membrii partidului conservator când se nimerea ca ei să cadă într-un păcat, ba era în stare să laude faptele bune săvârșite de adversarii politici”. Altfel vorbea laudativ despre Al. I. Cuza, deși știa că nu era pe placul hohenzolernului de pe tron, îl elogia pe M. Kogălniceanu, deși ataca partidul liberal. Este cunoscut faptul că P. P. Carp și alți fruntași conservatori erau nemulțumiți de orientarea combativă imprimată de poet ziarului „Timpul”. Dar cea mai semnificativă manifestare de independență și de respect al adevărului, de apreciere a unui act, a unui eveniment a cărui importanță și consecințe depășeau neînțelegerile dintre partide este conflictul său cu politicianul conservator Al. Lahovary. „Era în timpul războiului din 1877 — povestește fratele său — Eminescu terminase articolul de fond care se referea la acest război. Al. Lahovary intră în redacție, citește articolul și foarte nemulțumit reproșează lui Eminescu că nu atacă pe liberali.

— Domnule Lahovary, îi spune el, războiul este o problemă gravă națională care trebuie privită pe deasupra luptelor noastre de partid.

— Dar bine, domnule Eminescu, nu mai facem opoziție?

— Ba facem, domnule Lahovary, dar în momentele grele prin care trece țara trebuie să vedem cu toții lucrurile ca buni români.

Al. Lahovary are nefericita inspirație să-l acuze pe poet că s-a dat cu liberalii. Revolta lui Eminescu a îmbrăcat forma unei violențe de limbaj... care nu poate fi reprodusă... E vorba de o injură tură neaoș românească, însoțită de gestul de a-i arunca călimara în cap... Dacă incidentul dintre atotputernicul ministru conservator și modestul redactor nu a avut consecințe, faptul se datorează intervențiilor lui T. Maiorescu, a generalului Florescu dar mai ales lui Lascăr Catargi, șeful partidului, care, cu necontestata lui autoritate a spus răspicat: „Lăsați pe băietul ăsta să scrie cum vrea, că are condei”⁷. La acest conflict fac aluzie mulți dintre exegeții lui Eminescu, între care Slavici, coleg de redacție, Zamfir C. Arbore, coleg de generație, Gala Galaction ș. a.

Iată ce scrie Gala Galaction: „Și aici, în București, Eminescu pășeste cu stîngul. Începuse războiul ruso-turc. Armata noastră trece Dunărea. Eminescu, uitînd că este ziarist opoziționist, scrie un însuflețit articol întru slăvirea armatelor române. Bietul poet și-a găsit beleaua cu unul dintre fruntașii partidului în opoziție”⁸. Unul din contemporanii la care ne-am referit, Zamfir C. Arbore, povestește că, deși era colaborator la „Românul”, avea relații foarte strînse cu Eminescu, luau masa împreună și, evident, discutau despre problemele stringente ale societății contemporane. Discuțiile lor amicale se încheiau de obicei cu următoarea propunere făcută de poet:

⁶ *Pagini vechi despre Eminescu*, Antologie de Gh. Bulgăr, București, „Eminescu”, 1976, p. 203.

⁷ *Ibidem*, p. 203—205.

⁸ *Ibidem*, p. 102.

„— Știi ce dragul meu, hai să demisionăm, tu de la „Românul“, eu de la „Timpul“ și hai să ne călugărim, căci nu sintem făcuți noi ca să trăim între lupi. La mănăstire, în chiliile solitare, să scriem letopiseți în care să înșirăm tot ce îndură nenorocitul neam românesc, pentru ca să se știe cât amar a suferit românul cât a trăit pe acest pământ”⁹.

În timpul asprei ierni a anilor 1877—1878, în preambulul articolului *Introducere a unei civilizații pripite* („Timpul“ din 11 decembrie 1877) poetul nu-și poate stăvili sentimentul de îngrijorare pentru soarta țării și de atașament pentru oștile noastre. Lipsa entuziasmului patriotard, a falsului festivum, deși structurale poetului, se explică și prin condițiile concrete ale țării noastre în acele momente în care marile puteri apusene, inclusiv Austro-Ungaria și Germania, nu ne garantaseră nici neutralitatea, dar nu erau de acord nici cu încheierea convenției cu Rusia și intrarea noastră în război. Dealtfel sfârșitul conflictului, pe lângă recunoașterea dificilă și condiționată a independenței, duce și la pierderea unei părți din teritoriul țării și la un „schimb“ care nu era de natură să ne avantajeze. „Drumurile — scria Eminescu — s-au troienit și comunicația telegrafică pare întreruptă ; nici o știre din străinătate nu vine să ne lumineze asupra situației tocmai acum, când toate celea par a atârna de un fir de păr. Cîmpiile albe se-ntind împrejurul Bucureștilor și se pierd în zarea dinspre miază-noapte, unde a plecat împăratul Rusiei, în zarea dinspre miază-zi unde stau oștile noastre ; spre răsărit și spre apus, unde se cumpănesc sortile Europei. În această izolare, în care ne pune bătrîna iarnă, aceeași pe vremea Craiului Decebal, când țaranul dacic, îmbrăcat în cojoc mișos trecea Dunărea înghețată, aceeași astăzi cînd Vodă ține Dunărea cu oștile românești, în această izolare ne apasă mai cu greu gîndirea, la ce loc rău ne-au așezat Traian împăratul pe această muchie de lume, la acest vad de popoare, carile ne privesc pe noi numai ca un fel de gard, pe deasupra căruia se ceartă”¹⁰. Meditațiile poetului aveau un substrat istoric și contemporan din cele mai reale și referința la incursiunile dacilor în sudul Dunării paralel cu faptul că oștirile române „țineau“ în prezent Dunărea, ca și condiția noastră vitregă între tendințele acaparatoare ale vecinilor, confirmă un gînditor și un patriot pentru care existența proprie se identifica cu destinul poporului său.

Dar cea mai caldă și mai probantă dovadă a înțelegerii însemnătății deosebite a actului la care participa România, a capacității de a-și depăși condiția temporară de gazetar la o officină conservatoare, ținuta demnă de apărător al poporului său este foiletonul *1877*, apărut în „Timpul“ din 1 ianuarie 1878, și care, se pare, este cauza conflictului cu atotputernicul Lahovary la care ne-am referit anterior. Poetul era un gînditor politic, un patriot pentru care un eveniment se înscrisa în istoria poporului din care făcea parte, căruia îi vedea, îi descoperea antecedentele și-i estima consecințele : „O viață nu sînt decît faptele atunci cînd ele sînt gînduri grupate ori cînd la nouă gînduri ne ridică. Și tocmai asemenea gînduri, pline de perspectiva veacurilor sînt și faptele dorobanțului nostru care nu de dragul unor ticăloși își uită părintii, frații, surori, soție, copii, uită liniștea plăcută a vieții sale obicinuite, rabdă foamea, degeră și plin de avînt își aruncă viața în focul întîmplării ... Dar prin faptele sale bărbătești, poporul român a dovedit că trăiește, că vo-

⁹ *Ibidem*, p. 67.

¹⁰ M. Eminescu, *Opere*, II, ediția citată, p. 158.

iește să mai trăiască și că are în sine puterea din care izvorăște viața. Nu se poate ca miile de vieți să se fi stins în zadar; mai curînd ori mai tirziu din moartea fiilor țării va trebui să izvorască lumina. Un trup sănătos nu poate purta părți bolnave; un popor voinic nu poate să sufere îndelung putreziciunea socială; aceia care au fost gata să moară pentru un șir de idei, vor ști și să osîndească de aici înainte pe acei cari își bat joc de sfințenia gîndurilor sale proprii; vor ști să se întoarcă de scîrbă de la cei care fac negoț cu avîntul poporului, vor ști să gonească din mijlocul lor pe acei care trăiesc și jignesc dezvoltarea vieții¹¹. Pentru poet actele de eroism ale ostașilor români în luptele de pe cîmpiile Bulgariei, pentru obținerea independenței statului național român, erau nu numai un eveniment contemporan care urmărea realizarea unui deziderat, ci confirma, în contextul politicianismului și demagogiei patriotarde care invadase viața noastră publică, dovada vigoriei, a sănătății poporului, ne dădea certitudinea că doar clasa care a dat majoritatea zdrobitoare a cotingentelor de luptători, singura clasă pozitivă, va fi în stare să înlăture marasmul, minciuna și farsa pe care o jucau guvernânții, pe spatele și pe seama poporului român. Avîntul patriotic, spiritul de sacrificiu al dorobanțului demonstrau nu numai că poporul român nu-și pierduse virtuțile strămoșești, că era demn urmaș al acelor care încă de pe vremea lui Mircea își apăraseră „sărăcia și nevoile și neamul“, că va fi în stare să depășească nimicnicia prezentă, să învingă și să convingă prin faptele sale de arme că țara își merită nu numai neatîrnarea, ci așa cum o spusese Eminescu în tinerețe, îi prevedea „la trecu-ți mare, mare viitor!“.

¹¹ I. Crețu, *Mihail Eminescu*, Biografie documentară, Editura pentru literatură, București, 1968, p. 248— 9 .